

Con Faulz

SEHRBAZ

Tərcüməçi:
Ruhiyyə Yaşar qızı

John Fowles

THE MAGUS

Yunanıstanın kiçik bir adasında insanların ən güclü emosiya və qorxuları ilə bağlı və həyatlarını işgəncəyə çevirən dəhşətli və tükürpərdici psixoloji eksperimentlər aparılır. Eksperimentləri bir müəmmalı “sehrbaz” həyata keçirir. Əsərin qəhrəmanı Nikolas adlı gənc britaniyalı məzun bu adada ingilis dili müəllimi işləməyə gəlib. O, ustalıqla qurulmuş bu psixoloji illüziyaların düz ortasına düşür. Elə hər şey də bundan sonra başlayır: oyunlar daha müəmmalı və ciddi xarakter alır. Nikolas realılıqla illüziya arasındakı əlaqəni itirir və biixtiyar bu qorxunc oyunların ifaçısına çevrilir.

Əsərdə bir-biri ilə sıx əlaqədə olan realizm, mistika və detektiv elementləri yer alır, erotik səhnələr isə haqlı olaraq, XX əsrin ikinci yarısının cismani məhəbbət anlayışının ən mükəmməl təsviri hesab olunur.

MÜQƏDDİMƏ

Bu nəşrdə “Sehrbaz”ın problematikası ilə süjeti əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalmayıb. Bir sıra epizodlar təzədən yazılıb, bir-ikisi əlavə edilib. Müəllif poçtunun bir işə yaradığına belə inandım, məhz bu kitabımın daha çox oxucu marağına səbəb olduğunu görüb bu qədər mənasız görünən bir işi yerinə yetirdim. Həm mənim, həm də rəyçilərin çoxsaylı peşəkar tənqidi iradlarına yol açmış bu əsərin yüksək tələbat doğurduğu fikri mənə rahatlıq vermirdi.

“Sehrbaz”ı artıq iki kitabın¹ müəllifi olduğum 1965-ci ildə bitirmişdim, lakin tarix nəzərə alınmasa, bu mənim ilk romanımdır. İlk cızma-qaralar 50-ci illərin əvvəllərinə təsadüf edir; o zamandan bəri süjetlə poetika dəfələrlə dəyişikliklərə məruz qalıb. İlk vaxtlar Henri Ceymsin “Vintin dönüşü” adlı şah əsərinin təqlidi olaraq, mistik element üstünlük təşkil edirdi. Sağlam düşüncə cızma-qaralarımın nə vaxtsa dərc olunacağına heç bir ümid yeri qoymurdu, sevimli əmələndən imtina etmək iqtidarında olmayan fantaziya isə yöndəmsiz bir cidd-cəhdlə onların insanların diqqətinə çatdırılmasına çalışırdı. Yaxşı yadımdadır ki, mətni zəruri bədii dəqiqliyə çatdırana kimi bir-birinin ardınca bir çox fraqmentləri rədd etmək məcburiyyətində qalmışdım. Texnikanın nata-mamlığı ilə təxəyyülün şıltaqlığı (bu, o vaxta qədər mövcud olmayan şeyi yaratmaqdan çox, artıq mövcud olan şeyi yenidən hasil etmək iqtidarsızlığı idi, hərçənd, ikincisi həqiqətə daha uyğundur) əl-qolumu bağlayırdı. Nəhayət, 1963-cü ildə işıq üzü görən “Kolleksiyaçı” mənə bir qədər əminlik, qətiyyət bəxş etdikdən sonra məhz dəfələrlə şəklini dəyişmiş, əldən düşmüş “Sehrbaz” əllinci illərdə yetişmiş bir çox ideyaları sıxışdırıb kənarlaşdırdı... Halbuki daha geniş həcmli o əsərlərin ən azından iki-

¹ “Kolleksiyaçı” romanı (1963) və Paskal üslublu “Aristos” aforizmlər silsiləsi (1964)

si, fikrimcə, mənə heç olmasa İngiltərədə daha böyük hörmət qazandıra bilərdi.

Beləliklə, 1964-cü ildə işə başladım: daha əvvəl yazdıqlarımı cəmləşdirib dəyişdirdim. Lakin “Sehrbaz”ın süjet xəttinin arasından hələ də naməlum ölkə tədqiqatçısının yol qeydlərini xatırladan səhv və mövhumatlarla dolu bir xamlıq sezilirdi. Əsərin hətta işıq üzü görmüş versiyasında belə səriştəli oxucunun zənn etdiyindən daha çox kortəbiiiliklə naşılıq var; tənqid məni ən çox kitabın soyuq hesablanmış fantaziya nümunəsi, intellektual bir oyun olduğunu deyib atəşə tutdu. Əslində isə əsas qüsurlarından biri onu doğan şüurun həqiqi vəziyyətini gizlətmək cəhdindən ibarət olmasıdır.

O vaxtlar Yunqun məndə dərin maraq doğuran nəzəriyyələrinin güclü təsirindən əlavə, “Sehrbaz”ın ərsəyə gəlməsinə üç roman səbəb oldu. Daha böyük səylə Alen-Furnyenin “Adsız ölkə”sinin sxeminə əsaslandığım üçün kitabımın yeni nəşrində bir sıra həddindən artıq aşkar iqtibasları kənarlaşdırmaq məcburiyyətində qaldım. Sözü üzə deyən səmimi bir ədəbiyyatşünas üçün müqayisələr əhəmiyyət daşımasa da, fransız timsalından uzaq “Sehrbaz” tamamilə fərqli olardı. “Adsız ölkə” bizə (ən azından bəzilərimizə) dilçilik hüduqlarını aşması ilə təsir göstərmək xüsusiyyətinə malikdir; mənim öz romanıma sirayət etdirməyə çalışdığım da məhz bu cəhət idi. “Sehrbaz”ın çarə tapmaqda aciz olduğum digər qüsuru da mənim gəncliyin orada təsvir edilən ayrılmaz parçası olan hissələri dərk etməməyim idi. Anri Furnyenin qəhrəmanı isə mənim personajımdan fərqli olaraq, şübhəsiz və qeyd-şərtsiz gənc idi.

İlham aldığım ikinci nümunəm, qəribə də olsa, şübhəsiz, Riçard Ceffrisin¹ uşaq təxəyyülümü fəth etmiş “Bevis”idir. Fikrimcə, özü bunu dərk etsə də, etməsə də insan yazıçı kimi kifayət qədər erkən formalaşır; “Bevis”in “Adsız ölkə” ilə oxşarlığı isə gündəlik reallıqdan (söhbət mənim

¹“Bevis. Bir oğlanın hekayəsi” romanı (1882) yazıçı və naturalist Riçard Ceffrisin ən məşhur əsəridir. Bu böyük əsərdə azyaşlı bir oğlan uşağının valideynlərinin fermasında ki həyatı son dərəcə müfəssəl şəkildə təsvir olunur. Vaxtının böyük hissəsi uşağın öz ixtiyarına buraxılır; kənd təsərrüfatı onun üçün bitkilər, heyvanlar və hətta iblislərlə dolu qapalı və sehrli bir ölkəyə çevrilir.

zahiri təsvirim kimi, varlı bir ailədə dünyaya gəlmiş əyalət uşağının reallığından gedir) yeni, tanımadığı bir reallıq yaratmasıdır. Mən bunu belə kitabların dərin mənası ilə stilistikasının insanın hətta onları oxuyacaq yaşı ötdüyündən sonra belə təxəyyülündən silinmədiyini vurğulamaq məqsədilə deyirəm.

“Sehrbaz”ın əsaslandığı daha bir əsər Çarlz Dikkensin “Böyük ümidlər”idir. O vaxtlar mən “Sehrbaz”ın o əsərlə oxşarlığını müəyyən etməmişdim, bu gün isə, romanın işıq üzü gördüyündən uzun illər sonra Ridinq Universitetinin diqqətli bir tələbəsinin mənə yazdığı məktubda apardığı bir sıra müqayisəli təhlillərinə görə dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Həmin xanım “Böyük ümidlər”in mənim Dikkensin hər zaman heyranlıq və sevgi hissləri duyduğum (və digər əsərlərindəki say-sız-hesabsız nöqsanlarına göz yumduğum) yeganə romanı olduğundan, öz romanımın cızma-qaraları üzərində çalışdığım vaxtlarda sinifdə bu əsəri böyük zövqlə araşdırdığımdan, Konçisi xanım de Seytasın obrazında qismən təcəssüm olunan bir qadın (xanım Heviş) kimi təqdim etmək üzərində düşünüb-daşındığımdan xəbərsiz idi. Mən yeni nəşrimə sözügedən üstüörtülü nümunəyə hörmət əlaməti olaraq kiçik bir hekayə də daxil etmişəm.

Nisbətən nəzərəçarpan bir-iki fərqlilik barədə qısaca yazmaq istəyirəm. İki epizodda erotik elementləri gücləndirilib. Mən sadəcə əvvəllər cəsarət etmədiyim şeyləri qələmə almışam. İkinci dəyişiklik isə tamamlayıcı hissəyədir. Bəzi oxuculardan fərqli olaraq, onun ideyasını o qədər də şifrələnmiş hesab etməsəm də (bəlkə də, onların bu qənaətə gəlməsinə səbəb kitabı tamamlayan “Veneranın gecə ibadəti”ndən¹ götürülmüş iki misralıq şeirə yetərinə əhəmiyyət verməməkləri olub), arzuolunan sonluğu daha aydın şəkildə təqdim etməyin mümkün olduğunu düşündüm... və bunu etdim.

Əsərlərinin avtobioqrafik təməlini bəyan edən müəllifə nadir hallarda rast gəlinə bilər – bu təməl də, bir qayda olaraq, kitabın yazıldığı zaman və məkanla şərtlənmir, mən də istisna deyiləm. Lakin bununla belə,

¹ II əsrin ikinci yarısı – III əsrin birinci yarısına aid anonim Roma poeması.

mənim Fraksosum (“Hasarlar adası”), əslində, kitabda təsvir olunana o qədər də bənzəməyən, 1951-1952-ci illərdə Yunanıstanın Spetses adasında dərs dediyim xüsusi bir məktəbdir. Onu olduğu kimi təsvir etməli olsaydım, satirik roman¹ yazmalı olardım.

Adanın bir ərazisini almış məşhur milyonçunun mənim uydurulmuş qəhrəmanım ilə heç bir əlaqəsi yoxdur; cənab Niarhos Spetsesə xeyli sonralar gəlib. Romanda zahiri görünüşü ilə dəbdəbəli evindən yararlandığım – malikanənin əvvəlki sahibi Burani isə mənim personajımı əsla udmayıb, hərçənd mənə məlum olduğuna görə bu şeyi bir növ yerli əfsanəyə çevrilir. Biz qoca Venizelosun dostu olan həmin centlmenlə bir-iki dəfə, o da ötəri rastlaşmışıq. Mənim yaddaşımda onun özü yox, evi qalıb.

Şayiələrə görə, – bir daha orada olmaq nəсібim olmayıb, – bu gün Spetses mənim onu müharibədən sonrakı illərdə təsvir etdiyim kimi deyil. Məktəbdə kitabdakı kimi bir yox, iki nəfər ingilis müəllimin işlədiyinə baxmayaraq, orada ünsiyyət qurmalı adam, demək olar, yox idi. Xoşbəxt bir təsadüf məni gözəl həmkarım, hazırda köhnə dostum olan Denis Şaroksla tanış etdi. Hərtərəfli təhsilə malik bu adam yunan milli ruhunu çox gözəl anlayırdı. Məni malikanəyə aparən məhz Denis olmuşdu. O, ədəbiilik iddiasından vaxtında imtina etdi. Üzünü turşudub, keçən səfərində Buranidə istirahət edərkən axırncı şeirini yazdığını bəyan etdi. Nədənsə, onun bu bəyanatı mənim fantaziyamı coşdurdu: yalnız bir malikanə, möhtəşəm mənzərə, dostumun qənaəti; biz buruna çatıb, malikanəyə yaxınlaşdıqda, antik mənzərə üçün qeyri-adi və gözlənilməz olan musiqi sədaları eşitdik... bunlar romandakı kimi nəcib pleyel klavikordları² yox, yerli-yersiz təxəyyüldə Valley kilsəsini canlandıran səslər idi. Həmin fis-harmoniyanın hələ də mövcud olduğuna ümid edirəm. Onun da mənə böyük köməyi oldu.

¹ Sözügedən bu məktəb haqqında daha bir kifayət qədər maraqlı roman mövcuddur: Kennet Matioz, “Aleko” (“Piter Devis”, 1934). Fransız Mişel Deon da həmçinin “Spetsesə açılan eyvan” (“Qallimar”, 1961) adlı avtobioqrafik əsərin müəllifidir.

² *Klavikord* – dördbucaq şəklində qədim fortepiano (tərc. qeydi). *İqnats Pleyel* (1757–1831) – bəstəkar, Parisdə klavişli (dilli) musiqi alətləri fabrikinin banisi.